

HERMANN RÓBERT

1848. március 15. - a túloldalról

1848. március 15. alighanem a magyar történelem legjobban dokumentált s talán legjobban ismert napja. Az elmúlt évtizedek magyar történetírása azonban újabb és újabb dokumentumokat tárt fel a „nagy nap” történetéről, s ennek köszönhetően ma már a részleteket illetően a korábbiaknál pontosabb ismereteink vannak arról, hogy mi is történt 1848. március 15-én Pesten.¹ A magyar és a külföldi levéltárak még így is számos érdekes dokumentumot rejthetnek. Ezekből adunk most közre kettőt.

Az első dokumentum, Ignaz von Lederer báró, lovassági tábornok, budai főhadparancsnok hivatalos jelentése a bécsi Udvari Haditanácsnak (Hofkriegsrat) eddig sem volt ismeretlen a kutatás előtt: eredeti tisztázata már Varga János is használta.² E jelentés azonban így is méltó arra, hogy teljes szövege megjelenjék magyar fordításban, hiszen pontosan mutatja, a magyarországi cs. kir. katonaság legfőbb irányítója mit és hogyan tartott fontosnak jelenteni a birodalom hadügyeit intéző legfőbb szervnek, az Udvari Haditanácsnak.

1848 előtt Magyarország nem rendelkezett hadügyi önállósággal. A rendi országgyűlés egyetlen jogosítványa e téren az volt, hogy megszavazza-e a király által kért újoncmennyiséget és hadiadót vagy sem. Az újoncok kiképzésébe, állomásoztatásába, alkalmazásába, a hadiadó felhasználásába nem volt beleszólása. Az ország elvileg független kormány szerveinek, a Helytartótanácsnak, a Kancelláriának és a Kamarának is csak járulékos jogai, illetve kötelességei voltak. A Helytartótanácsnak a katonaság ellátásában és elhelyezésében, az újoncok kiállításában, a Kancelláriának a katonai kinevezések körüli adminisztrációban volt szerepe, a Kamara a hadiadó beszédésével foglalatzkodott. A katonaság érdemi ügyeinek intézését azonban a birodalom központi hadügyi szerve, az Udvari Haditanács (Hofkriegsrat), illetve az ennek alárendelt főhadparancsnokságok (Generalkommandók) intézték. Ezek szervezeti és politikai szempontból függetlenek voltak a magyar kormány szervektől, és semmilyen módon sem tagolódtak be a magyar feudális államrendszerbe. Így hiába mondta ki az 1790:10. törvénycikk, hogy „Magyarország a hozzá kapcsolt részekkel együtt szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg (beleértve mindenféle kormányzókat) független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, s ennél fogva (...) tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgató és kormányozandó ország” – a valóságban Magyarországnak hadügyi vonatkozásban nem volt meg ez az önállósága.

A történelmi Magyarország területe öt főhadparancsnokságra tagolódtott. Az első székhelye Budán volt, s ennek illetékessége kiterjedt a másik négyre is. E magyarországi főhadparancsnokságnak a területe Magyarországnak Horvátország, Szlavónia, Bánság és Erdély, illetve a katonai Határőrvidék nélküli részére terjedt ki. A zágrábi főhadparancsnokság a Horvátországban és a hozzá kapcsolódó határőrvidéken, a pétervárad a Szlavóniában és a hozzá kapcsolódó határőrvidéken, a temesvári a Bánságban és a hozzá kapcsolódó határőrvidéken, a nagyszombati pedig az Erdélyben állomásozó cs. kir. katonaság ügyeit intézte.

Ignaz Ludwig Paul von Lederer báró, a budai főhadparancsnokság vezetője 1848-ban már 79. életévét taposta. 15 éves kora óta szolgált a cs. kir. hadseregben, 35 éves korában már ezredes és egy dragonyosezred parancsnoka volt. Az 1809-ben Napóleon ellen vívott háborúban vezérőrnagyként és egy vértessandár parancsnokaként szolgált, s kitüntette magát az asperni győztes és a wagrami vesztes csatában egyaránt. Az 1813–1815 közötti háborúkban is kitűnő tisztnek bizonyult, 1814-ben megkapta a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjét, 1815-ben a 2. dragonyosezred ezredtulajdonosságát és az

oros Anna-rendet. 1828-ban Itáliában szolgált hadosztályparancsnokként, s itteni szolgálataiért titkos tanácsossá nevezték ki, s megkapta a Vaskorona-rendet. 1830-ban léptették elő lovassági tábornokká, ezután előbb Galíciában, majd Magyarországon volt főhadparancsnok. 1840-ben megkapta a magyar honosságot is.

Lederer egész életét a császár szolgálatában töltötte, érthető hát, hogy nem rajongott a magyar polgári átalakulásért. A hivatalba lépő Batthyány-kormányban rengeteg gondja volt az akadékoskodó főhadparancsnokkal. Lederer rendszeresen megtagadta a kormány utasításainak teljesítését, s lassítani igyekezett a nemzetőrség felfegyverzését. A pohár akkor telt be, amikor 1848. május 10-én fegyverrel verette szét a Marcziusi Klubb által lakása előtt rendezett tüntetést, s az incidensnek egy halálos áldozata is volt. Lederer ezután Bécsbe szökött, s kérte nyugalmaztatását. 1848 júniusában a legmagasabb, tábornagyi rangban nyugdíjazták is. A szabadságharcot nem sokkal élte túl: 1849. szeptember 10-én a Bécs melletti Hütteldorfban halt meg.³

Lederer jelentése több dolog miatt is érdekes. Először is azért, mert a Tizenkét Pont általa közölt szövege nem egyezik meg az 1848. március 15-én a Landerer és Heckenast nyomdában kinyomtatott, illetve a Rendre Ügyelő Választmány által közzétett, értelmező kiegészítéseket tartalmazó szöveggel. A pontok sokkal inkább emlékeztetnek a Tizenkét Pont első, március 12-én kelt változatára, amelyben a katonaság felesketése az alkotmányra, illetve a magyarországi katonaság hazahozatala és a nem-magyar katonaság eltávolítása külön pontként szerepelt, s amelyben nem volt benne az államfogyok szabadon bocsátásának követelése sem.⁴ Külön pontként szerepel az esküdtszék és a képviseleti egyenlőség, amelyek a végleges változatban 8. pontként találhatók meg. Hiába keressük viszont a nemzeti bank követelését, noha ez már a Tizenkét Pont első változatában is szerepelt. Mindez pedig arra mutat, hogy Lederernek – aki a főhadparancsnokság vezetőjeként önálló hírszerzői szolgálattal rendelkezett – 1848. március 16-án, egy nappal az események után sem volt még a kezében a Tizenkét Pont hiteles szövege. Ahogy az is igen figyelemre méltó, hogy a 11. pontról (A politikai statusfogyok szabadon bocsátásának) azt állítja, hogy azt csak ceruzával írták oda a kinyomtatott példányok némelyikére. Szintén érdekes, hogy az itt tizenkettedikként közölt pont (Általános egyesülés) olyan semmitmondó, hogy ember legyen a talpán, aki ebből az erdélyi unió követelését kiolvassa.

A jelentés további érdekessége, hogy Petőfi *Nemzeti daláról* egyetlen szót sem ejt, ahogy jól látható az is, miszerint szerzője a Tizenkét Pontból is egyedül a politikai fogyok szabadon bocsátását követelő 11-diknek tulajdonított némi jelentőséget. Ennek is csupán azért, mert Lederer számára Táncsics katonai őrizete miatt ez adott tennivalót, azaz ez jelentett biztonsági kockázatot. A jelentésből és a mellékelt levélből az is kiderül, hogy Lederer kész volt a fegyveres harcra. Így a Helytartótanács – s a későbbiekben muszkavezetőként elhíresült Zichy Ferenc gróf – fellépésének köszönhető, hogy erre nem került sor. Nyitott kérdés persze, hogy egy véres forradalom nem hozta volna-e még kellemetlenebb helyzetbe az ősz lovassági tábornokot. Hiszen így csupán egyetlen államfogyok szabadon bocsátása miatt kellett magyarázkodó jelentést írnia, s ezt is abban a megnyugtató helyzetben tehette, hogy a felelősség nagy részét sikerült Zichy Ferencre és kollégáira, a nagyméltóságú Helytartótanács többi tagjaira hárítania.

Buda, 1848. március 16.

***Ignatz von Lederer lovassági tábornok jelentése
a bécsi Udvari Haditanács elnökségének***

A cs. kir. Udvari Haditanács legmagasabb elnökségének

Sietek a cs. kir. Udvari Haditanács legmagasabb elnökségének az itt a legutóbbi időkben történt eseményeket legalázatosabban a következő jelentésben tudtára adni.

Már e hó 14-én délután a Kör⁵ több tagja nagygyűlést tartott Pesten, amelyben egy, a legmagasabb helyre benyújtandó petíció érdekében a legliberálisabb hangvételű különféle beszédek hangzottak el, s evégből a következő tizenkét pontot terjesztették elő, úgy mint

1. Felelős minisztérium
2. Az úrbéri viszonyok rendezése
3. Évenkénti országgyűlés Pesten
4. Sajtószabadság
5. Esküdtszékek
6. Egyenlőség jogi, politikai és vallási tekintetben
7. A nemzetőrség felállítása
8. Képviseleti egyenlőség
9. A katonaság megesketése az alkotmányra
10. Minden magyar alakulat hazahívása Magyarországra és a nem magyarok eltávolítása onnan
11. Közteherviselés
12. Általános egyesülés

Ezen felül a város azon része, ahol ez a gyűlés lezajlott (az Úri utca), nagyszámú hallgatóval és kíváncsiskodóval telt meg, s úgy tűnik, az egyetemi ifjúság is részt vett ebben. A nyugalom további megzavarására e napon nem került sor, csupán e tárgyat a kávéházakban és vendéglőkben nagyszámú összejövetelekben sokoldalúan megvitatták, továbbá elhatározták egy nagyszerű reformbankett mielőbbi megtartását.

15-én délelőtt elhatározták az előbb felsorolt 12 pont sajtó útján történő további közzétételét, s miután a Landerer és Heckenast nyomdában kezdetben húzódoztak e kívánság teljesítésétől, a néptömeg elfoglalta a nyomdát, s kényszerítette a munkásokat, hogy e 12 pontot nagy betűkkel sok példányban kinyomtassák, amelyeket aztán szétosztottak az utcasarkokon összegyűltek között, s vidékre is elküldtek.

E kiszegezett hirdetmények némelyikéhez 13. pontként ceruzával odaírták az államfogyoly kiszabadítását is, s a nap folyamán azt beszéltek, hogy ez különösen az izgató írások terjesztéséért bebörtönzött s a József-bátyai kaszárnyában a katonaság őrizetében lévő Sztancsics államfogyolyra vonatkozik, valamint azon aggodalom is keletkezett, hogy meg akarják rohanni a budai katonai fegyvertárat, hogy szándékolt céljuk eléréséhez a szükséges fegyverekkel ellássák magukat.

Ez okból megtettem a katonai szempontból szükséges rendszabályokat, hogy ezen szándéknak a legerőteljesebben ellenálljak, miért is a fegyvertárba és a József-kaszárnyába elegendő számú katonaságot vezényeltem, a többi csapatokat pedig a laktanyákban vontam össze, s kiállítottam a szükséges készültséget, azonban semminemű feltűnő mozgásra nem került sor.

Délután ¶ 5 órakor több oldalról azt az egybehangzó hírt kaptam, hogy Pestről máris egy hatalmas néptömeg indult a sorából választott küldöttséggel az élén, hogy az említett államfogyoly kiszabadítását megvalósítsa, s ezzel egy időben írásbeli értesítést kaptam a magyar királyi Helytartótanács elnökétől, Zichy gróftól,⁶ azon megjegyzéssel, hogy a Helytartótanács elhatározta Sztancsics biztos kezesség melletti szabadon bocsátását.

Röviddel ezután, 5 óra felé a hírelt küldöttség több ezer főnyi, többnyire az alsóbb osztályokból álló néptömeg kíséretében bevonult a várba, amely egy zászló alatt kiáltások közepette bevonult az Országházba, ahol a Helytartótanács ülését tartotta. Itt a tömeg a fallal körülvett udvarban várakozott, miközben vezetői az első emeleti ablakokból szónokoltak, s valamennyi követelésük rövidesen történő teljesültét helyezték kilátásba. – Miután továbbá a tömegnek tudomására jutott, hogy Sztancsics államfogyoly katonai őrizet alatt van, nagy része lakásom előtt gyűlt össze, hogy zajongva annak kiszolgáltatását követelje, ezzel egy időben őexcellenciája, Almásy Móric gróf⁷ és Török gróf⁸ mint a Helytartótanács küldöttei hozzám jöttek, hogy tőlem szóban annak szabadon engedését saját felelősségükre ismételten kérik. Így nem állíthattam további akadályt ezen, az illetékes hatóságtól hivatalos úton érkezett felhívás kielégítése elé, s kiadtam a parancsot Sztancsics szabadon bocsátására, amely azonnal meg is történt, mire a néptömeg őt üdvrivalgással fogadta, s a vár utcáin emberek által húzott kocsin fáklyafény mellett diadalmenetben Pestre vitte. Így este ¶ 8 óra körül Budán ismét

belyreállt a rend, de a zajongás Pest különböző pontjain éjjelig folyvást tartott, azonban különösebb kibágás vagy másféle tüntetés nélkül, s egészében e népmozgalom magatartása anélkül, hogy előzetes ítéletet akarnánk alkotni a továbbiakról és az előttünk álló eseményekről, eléggé mérsékeltnek mondható. – Pesten azonban a boltok bezártak, s a rövidesen kezdődő vásárra érkező kereskedők élénk aggodalomban vannak. – Tegnap egyébiránt egész nap esett, s ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a néptömeg kevésbé volt számos, mint más esetben lett volna, s talán jóval mérsékeltebben is viselkedett.

A további események menetéről nem mulasztom el a cs. kir. Udvari Haditanács legmagasabb elnökségének állandóan és azonnal legalázatosabb jelentésemet megtenni.

Eredeti tisztázat. Österreichische Staatsarchiv. Wien. Kriegsarchiv. Hofkriegsrat. Praesidiale. 1848:945. Arbter százados fogalmazványa ugyanott. Alte Feldakten. Krieg in Ungarn 1848–1849. Akten des ungarischen Generalkommando 1844–1848. No. 81./praesidialia.

Melléklet

Buda, 1848. március 15.

Zichy Ferenc gróf, a Helytartótanács alelnöke átirata Ignatz von Lederer báró lovassági tábornokhoz, a budai főhadparancsnokság vezetőjéhez

Excellenciád,

Rövidesen egy embertömeg jön Budára, s a Helytartótanácsból Sztancsics fogoly kiszolgáltatását kéri, amely követelés ezen hivatal részéről elegendő kezesség mellett teljesíteni fog. Sietek erről előzetesen Excellenciádat értesíteni.

Buda, 848. március 15.

Zichy Ferenc gróf

[Kívül:]

Öexcellenciájának, Ignatz von Lederer báró vezénylő tábornoknak Budán

Eredeti sk. tisztázat. Österreichische Staatsarchiv. Wien. Kriegsarchiv. Alte Feldakten. Krieg in Ungarn 1848–1849. Akten des ungarischen Generalkommando 1844–1848. No. 81./praesidialia.

¹Urbán Aladár: *A Helytartótanács 1848. március 15-éről*. In: Urbán Aladár: *A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról*. Bp., 1981.; Spira György: *Petőfi napja*. 2. kiadás. Bp., 1978.; Spira György: *A nagy nap*; Varga János: *„Dicsőséges nagyurak” és a pesti forradalom*. In: Lukácsy Sándor–Varga János szerk.: *Petőfi és kora*. Bp., 1970.

²Varga János: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Bp., 1971. 89. o.

³Életrajzát ld. Josef Hirtenfeld: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder*. Wien, 1857. Zweite Abteilung. 1299–1301. o.

⁴Közlí Nyári Albert: *A magyar forradalom napjai*. In: *Ez volt március 15-e. Kortársak írásai a forradalomról*. Közzéteszi Lukácsy Sándor. Bp., 1989. 184. o.

⁵A pesti ellenzéki erőket tömörítő Ellenzéki Kör.

⁶Helyesebben: alelnökétől, hiszen a testület elnöke a nádor, ekkor István főherceg volt.

⁷Almásy Móric, gróf (1808–1881), kamarai alelnök, 1848 márciusában Pest-Buda királyi biztosa, 1849. jan. elejétől az Ideiglenes Kamarai Igazgatás elnöke.

⁸Török Bálint, gróf (1806–1882), a Helytartótanács tanácsosa, a tartományi biztossági igazgatóság aligazgatója, 1848 áprilisától a hadügyminisztérium polgári-biztossági osztályának vezetője. 1849 januárjában Pesten maradt, febr. 10-től a Szógyény László vezette, ideiglenes polgári közigazgatás tisztviselője.